

Professional Paper – Stručni rad

OSNOVNA OBILJEŽJA I NASLJEDNO PRAVNO DEJSTVO UGOVORA O DOŽIVOTNOM IZDRŽAVANJU

Aleksandra M. Vuković

*Univerzitet PIM, Pravni fakultet, Trebinjskih brigada 3, Trebinje, Bosna i Hercegovina,
saskavkv@yahoo.com*

APSTRAKT

Ugovor o doživotnom izdržavanju je jedan od najznačajnijih obligacionopravnih ugovora i u Republici Srpskoj je uređen Zakonom o nasljeđivanju. Kao ugovor intuitu personae, predstavlja pravni posao koji se zaključuje zbog ličnih kvaliteta jedne ili obje ugovorne strane, a ima nasljednopravno dejstvo, složen i strogo formalan karakter. Istorijski posmatrano, u građanskim zakonicima devetnaestog vijeka, koji su važili na ovim prostorima, bili su poznati nasljednopravni instituti doživotno izdržavanje i doživotna renta, ali ne i ugovor o doživotnom izdržavanju. Ovaj ugovor je na našem pravnom području uveden nakon 1955. godine, donošenjem saveznog, a nakon toga i republičkih i pokrajinskih zakona o nasljeđivanju, kojima je određen kao oblik ugovora kojim se prenos imovine primaoca izdržavanja na davaoca izdržavanja odlagao do smrti primaoca izdržavanja.

Tendencija povećanja broja lica koja stiču imovinu zaključujući ugovore o doživotnom izdržavanju, potvrđuje praktičan značaj ovog ugovora, kao efikasnog pravnog jemstva ljudskih prava i njihovog ostvarivanja. Istovremeno, s obzirom na to da je ovaj ugovor pouzdan i teško oboriv na sudu, postoje brojni sporovi, posebno zbog toga što, iako nema direktna nasljednopravna dejstva, ovim ugovorom se indirektno utiče na imovinska prava potencijalnih nasljednika. Stoga, cilj ovog rada je da se izvrši uporednopravna analiza njegovih normativnopravnih i empirijski obilježja, posebno sa stanovišta sudske prakse, njegovih osnovnih karakteristika, nekih pozitivno pravnih rješenja, prava i obaveza koja proizilaze iz ovog ugovora, mogućnosti njegovog raskida i pravnog dejstva, naznače pravci mogućeg inoviranja zakonskih rješenja.

Ključne riječi: obligacioni i nasljednopravni poslovi, ugovor o doživotnom izdržavanju, porodično, nasljedno i notarsko pravo, osnovna obilježja, primalac i davalac izdržavanja, obaveze ugovornih strana, raskid ugovora i pravne posljedice.

UVOD

Ugovor o doživotnom izdržavanju je obligacionopravni ugovor kojim se jedna ugovorna strana - davalac izdržavanja obavezuje da doživotno izdržava drugu ugovornu stranu ili neko treće lice - primaoca izdržavanja, a druga ugovorna strana se obavezuje da davaocu izdržavanja ostavi svu svoju imovinu ili jedan njen dio u nasljeđe. Ovaj ugovor može se okarakterisati i kao ugovor o otuđivanju uz naknadu cijele ili dijela imovine koja pripada primaocu izdržavanja u vrijeme zaključenja ugovora, čija je predaja davaocu izdržavanja odgođena do smrti primaoca izdržavanja. Pri tome, ugovorne strane mogu zaključiti ovaj ugovor bez obzira na svoje srodničke i nasljednopravne pozicije. Imajući u vidu da ugovor o doživotnom izdržavanju nije nasljednopravne već obligacionopravne prirode, bilo bi potpuno opravdano njegovo izuzimanje iz materije nasljednog prava i svrstavanje u ostale imenovane ugovore u materiji obligacionog prava (Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske, 2008). Osnovne karakteristike ugovora o doživotnom izdržavanju su da je to ugovor koji je: 1. Dvostrano obavezan, s obzirom na to da njegovim zaključivanjem nastaju obaveze i na jednoj i na drugoj ugovornoj strani. Obaveza davaoca izdržavanja sastoji se iz

materijalnih činidaba i moralnih obaveza koje su predviđene ugovorom ili određene prirodom stvari. Obaveza druge ugovorne strane, koja ne mora biti primalac izdržavanja (npr. ukoliko se ugovor zaključuje u korist trećeg lica) je da sa danom smrti na davaoca izdržavanja prenese vlasništvo na cijeloj svojoj imovini ili na jednom njenom dijelu; 2. Imenovan, jer je posebno uređen i naziv mu određen zakonom; 3. Teretan, s obzirom na to da svaka ugovorna strana dobija naknadu za ono što daje ili čini drugoj strani, odnosno trećem licu. U tom smislu davalac izdržavanja dobija poslije smrti drugog ugovarača u svojinu njegovu imovinu koja je obuhvaćena ugovorom, dok drugi ugovarač kao naknadu za dobijenu imovinu obezbjeđuje primaocu izdržavanja potrebna sredstva za život i usluge predviđene ugovorom; 4. Formalan (*forma ad solemnitatem*), jer je odredbom čl. 139 st. 2 Zakona o nasljeđivanju propisano da mora biti notarski obrađen (Zakon o notarima, 2017); 5. Aleatoran, jer se unaprijed ne zna koliko će dugo živjeti primalac izdržavanja, pa je nepoznat i konačan ekonomski efekat ugovora, posebno na strani davaoca izdržavanja. S tim u vezi, moguće je da davalac izdržavanja na ime izdržavanja da vrijednosno mnogo više od onoga što će mu pripasti trenutkom primaoočeve smrti, ali i *vice versa*, može se dogoditi da će koristi koje momentom smrti primaoca izdržavanja stekne davalac izdržavanja biti mnogo veće vrijednosti od izdataka koje je imao pri ispunjavanju ugovornih obaveza. U slučaju kada davalac izdržavanja izdržava primaoca izdržavanja u cjelosti iz vlastitih sredstava, može se govoriti o aleatornosti u pravom smislu, koja se ogleda u tome što se unaprijed ne zna koliko će iznositi ukupna vrijednost izdržavanja koju je obavezan dati davalac izdržavanja i neizvjesnosti da li će ta vrijednost biti veća ili manja od vrijednosti imovine koja je predmet ugovora. Odstupanje od načela jednake vrijednosti davanja kod ovog ugovora ne može za pravnu posljedicu imati ništavost ugovora, jer uvijek postoji neizvjesnost u imovinskoj koristi davaoca izdržavanja, u smislu da li će vrijednost ispunjenja njegove ugovorne obaveze biti manja ili veća od vrijednosti imovine koju će steći (Stanković, 2012); 6. Intuitu personae, jer se zaključuje s obzirom na svojstva ličnosti ugovarača. Izbor ugovarača obostrano zavisi od posebnih svojstava ličnosti; 7. Pravni posao među živima „*inter vivos*“, što je karakteristično za obligacionopravne odnose.

PRAVNI ASPEKTI UGOVORA O NASLEĐIVANJU U REPUBLICI SRPSKOJ

U Republici Srpskoj ugovor o doživotnom izdržavanju određen je Zakonom o nasljeđivanju kao „ugovor kojim se jedan ugovarač obavezuje da izdržava doživotno drugog ugovarača ili neko treće lice, a u kome drugi ugovarač izjavljuje da mu ostavlja svu svoju imovinu ili jedan njen dio u nasljeđe“, uz određenje zakonodavca da to „nije ugovor o nasljeđivanju“, već „ugovor o otuđivanju uz naknadu cijele ili dijela imovine koja pripada primaocu izdržavanja u vrijeme zaključenja ugovora, čija je predaja davaocu izdržavanja odgođena do smrti primaoca izdržavanja“ (Zakon o nasljeđivanju Republike Srpske, 2019). Predmet ugovora o doživotnom izdržavanju čini, s jedne strane, obaveza jednog ugovarača da doživotno izdržava drugog ugovarača ili neko treće lice, dok je, s druge strane, obaveza drugog ugovarača da mu za to ostavi svu imovinu koja mu pripada u vrijeme zaključenja ugovora ili jedan njen dio, čija predaja je drugoj strani odgođena do trenutka njegove smrti. Ugovor o doživotnom izdržavanju je pravni posao u kojem značajnu ulogu ima sreća ili slučaj, što predstavlja posljedicu aleatornosti tog pravnog posla i „jedan od najtipičnijih primera ugovora sa trajnim izvršenjem obaveze, jer se obaveza davaoca izdržavanja prostire u vremenu i sastoji se iz raznorodnih činidbi koji se izvršavaju u toku trajanja obaveze“ (Novaković, 2015).

Prilikom zaključenja ugovora o doživotnom izdržavanju najčešće se kao primalac izdržavanja javlja starija nemoćna osoba, koja uglavnom nema nikoga od bliske rodbine. U tom smislu, s jedne strane neophodan je oprez starije osobe prilikom određivanja imovine koja bi trebala da čini predmet ugovora o doživotnom izdržavanju. S druge strane, ni davalac izdržavanja, kao ugovorna strana ne zna koliko dugo će primalac izdržavanja živjeti i da li će možda troškovi izdržavanja premašiti vrijednost ugovorene imovine koju će steći nakon smrti primaoca izdržavanja. Predmet ugovora o doživotnom izdržavanju mogu biti nepokretne i pokretne stvari koje primaocu izdržavanja pripadaju u vrijeme zaključenja ugovora. Takođe, predmet ugovora o doživotnom izdržavanju mogu biti prenosiva imovinska prava, kao što su autorsko pravo, pravo patenta i slično. Pri izboru davaoca izdržavanja značajno je povjerenje i naklonost koje primalac izdržavanja ima prema davaocu, što može biti posljedica različitih faktora, prvenstveno srodstva ili određenih sposobnosti davaoca za

koje je primalac izdržavanja zainteresovan. Kod ugovora o doživotnom izdržavanju radi se o isključivo ličnoj obligaciji, jer primalac izdržavanja ima u vidu izdržavanje od tačno određenog lica sa određenim osobinama, i upitno je da li bi pristao da ga doživotno izdržava neka druga osoba. Istovremeno, izdržavanje je neodvojivo vezano i za ličnost primaoca izdržavanja, gdje davalac izdržavanja ne bi „morao“ da primaocu izdržavanja „ispunjava svaku želju“ u smislu ugađanja, kako bi odnosi između ugovornih strana bili harmonični, odnosno da se ne bi dao povod primaocu izdržavanja da tužbom zahtijeva raskidanje ugovora.

Iako ovaj ugovor proizvodi relaciono dejstvo, jer veže samo svoje subjekte, može se ugovoriti sa dejstvom u korist trećeg lica. Dakle, ako se ugovorom o doživotnom izdržavanju ugovarač obaveza da izdržava doživotno neko treće lice, radi se o „ugovoru u korist trećeg lica“, gdje se davalac izdržavanja javlja kao dužnik (*promitent*) koji se obavezuje saugovaraču, kao stipulantu (*promisaru*) da će do kraja života izdržavati neku treću osobu, koja se u ovom slučaju javlja u ulozi korisnika (*beneficijara*). U ovom slučaju primalac izdržavanja je treće lice koje ne učestvuje u zaključenju ugovora. Ono se ne identifikuje sa licem koje zaključuje ovaj ugovor u njegovu korist, a čija imovina je po osnovu ovog ugovora predmet otuđenja. Momentom zaključenja ugovora treće lice stiče pravo da zahtijeva izvršenje činidbe od strane davaoca izdržavanja, s tim da ono može da odbije prihvatanje ugovorene koristi, pa se u tom slučaju smatra da nije ni steklo nikakvo pravo i da je takav ugovor prestao. Trenutak prenosa imovine na davaoca izdržavanja decidirano je određen zakonom i vezuje se za smrt primaoca izdržavanja, kao pravnu činjenicu. Kod ugovora o doživotnom izdržavanju u korist trećeg lica obaveza izdržavanja traje do smrti trećeg lica. U pogledu prenosa imovine ugovorna strana koja se nalazi u ulozi stipulanta, čija imovina se otuđuje, prenosi na davaoca izdržavanja vlasništvo nad imovinom, koja je predmet ugovora, sa danom svoje smrti. To podrazumijeva da smrt trećeg lica, kao primaoca izdržavanja, ima za posljedicu jedino prestanak obaveze davaoca izdržavanja prema trećem licu, ali ne i momenat predaje imovine davaocu izdržavanja, jer vlasništvo nad predmetom ugovora prelazi na davaoca izdržavanja u momentu smrti njegovog saugovarača, a ne trećeg lica. Prema odredbama Zakona o nasljeđivanju, ugovor o doživotnom izdržavanju je strogo formalan pravni posao, koji je punovažan samo ako je notarski obrađen. Zakon o notarima propisuje formu notarski obrađenih isprava, kao pismenu formu isprave koju u cjelosti sačinjava notar, u skladu sa odredbama čl. 74-89 tog Zakona. Iako je u savremenom pravu tendencija da se forma ne pojavljuje kao sredstvo otežavanja i komplikovanja pravnih odnosa, ona je nužna kada ima za cilj zaštitu nekog javnog interesa ili interesa samih stranaka. S obzirom na to da je ugovor o doživotnom izdržavanju strogo formalan pravni posao, u skladu sa tim, u našem pravu forma notarski obrađene isprave zahtijeva se za pravne poslove čije zaključenje proizvodi važne pravne posljedice ili se radi o strankama čije je interese potrebno na određeni način zaštititi. U ovom kontekstu notarska forma je forma *ad solemnitatem*, dakle bitna za nastanak i punovažnost pravnog posla. Pravni poslovi koji nisu sačinjeni u formi „notarski obrađene isprave“, shodno odredbi čl. 68 Zakona o notarima, ništavi su. To podrazumijeva da pravni posao koji nije zaključen u formi notarski obrađene isprave, a u cjelini ili pretežnom dijelu je izvršen, ne može konvalidirati na osnovu čl. 73 Zakona o obligacionim odnosima, jer je to protivno cilju zbog koga je forma propisana. Iako ovaj ugovor nema nasljednopravni karakter, njegovo zaključivanje dovodi do redukcije ostavinske mase. Stoga, ugovor o doživotnom izdržavanju u primjeni može da bude kontraverzan, jer se njime iz nasljedstva mogu na posredan način isključiti zakonski nasljednici. To za epilog može imati pokretanje sudskog postupka protiv davaoca izdržavanja, podizanjem tužbe za raskid ili poništenje ugovora o doživotnom izdržavanju, zavisno od okolnosti slučaja. Razlozi za poništenje navedenog ugovora, mogu biti zaključenje prividnog ugovora, nesposobnost za rasuđivanje davaoca izdržavanja prilikom zaključenja ugovora, nedostatak forme i sl. Da bi se ti razlozi isključili, notari često prije zaključenja ugovora traže nalaz i mišljenje psihijatra kako bi se uvjerali da to lice, posebno ako je starije, nije dementno, te da ne postoje određene skrivene namjere potpisnika ugovora.

Prilikom notarske obrade ugovora o doživotnom izdržavanju notar nastupa kao nezavisno treće lice, čiji je cilj da ravnopravno zaštititi interese obje strane. U tom smislu, notar mora provjeriti da li su stranke sposobne i ovlašćene za preduzimanje i zaključivanje pravnog posla, ispitati stvarnu volju stranaka, poučiti stranke o pravnim posljedicama posla koji preduzimaju, a potom njihove izjave jasno pismeno sastaviti u obliku notarskog originala. Tom prilikom, notar mora paziti na to da se

isključče sve zabune i sumnje i da neiskusne i nevješte stranke ne budu oštećene. Original se mora strankama pročitati u prisustvu notara, prije njihovog odobravanja i potpisivanja notarske isprave. Na taj način, notar se uvjerava da sadržaj originala odgovara volji stranaka, a u originalu se, prije potpisa stranaka, mora konstatovati da se tako postupilo. Sastavljanje originala može se vršiti samo onda kada prilikom čitanja originala prilozi stoje strankama na raspolaganju. Prilozi se uvijek moraju pročitati, osim ako se stranke ne odreknu tog prava i izjave da su upoznate sa sadržajem priloga, a sve radnje koje je notar preduzeo moraju biti konstatovane u notarski obrađenoj ispravi (Dimčić, 2018).

Da bi se punovažno zaključio ugovor o doživotnom izdržavanju davalac izdržavanja mora imati potpunu poslovnu sposobnost zbog prirode obaveze koja je trajnog karaktera, dok primalac izdržavanja može biti i poslovno nesposobno lice uz učešće zakonskog zastupnika, te saglasnost organa starateljstva. Ugovor se može pobijati ukoliko je prilikom zaključenja ugovora primalac izdržavanja bio potpuno poslovno nesposoban. Činjenica da primalac izdržavanja nije bio lišen poslovne sposobnosti u vrijeme zaključenja ugovora nije od uticaja ukoliko ga zaključi lice koje u momentu zaključenja tog ugovora nije bilo sposobno da shvati značaj pravne radnje koju preduzima.

Posebno je značajno naglasiti da imovina obuhvaćena ugovorom o doživotnom izdržavanju ne ulazi u zaostavštinu primaoca izdržavanja, a stupanjem ugovora na snagu davalac izdržavanja može svoje pravo iz ugovora upisati u javnoj knjizi. U slučaju da je predmet ugovora o doživotnom izdržavanju nekretnina, davalac izdržavanja ima pravo da odmah po zaključenju ugovora izvrši zabilježbu tog ugovora, koja se upisuje u teretni list „C“ zemljišne knjige nekretnine koja je predmet ugovora (Zakon o zemljišnim knjigama, 2008). Tek nakon smrti primaoca izdržavanja davalac izdržavanja ovlašten je da zatraži upis prava vlasništva na predmetu ugovora. Ukoliko su predmet ugovora o doživotnom izdržavanju pokretne stvari ili prava za koje se vodi određeni upisnik, davalac izdržavanja ima pravo da zahtijeva zabilježbu ili drugi odgovarajući upis tog ugovora u javni upisnik. Međutim, ovim ugovorom izuzima se pravo nasljeđivanja koje bi po zakonu imali supružnici, potomci i drugi bliski srodnici, na dijelu ili čitavoj imovini koja je obuhvaćena predmetom ugovora o doživotnom izdržavanju. Raspolaganjem od strane zavještaoaca određenom stvari koju je nekom prethodno testamentom zavještao, ima za posljedicu opozivanje zaveštanja te stvari. U tom smislu, zaključenjem ugovora o doživotnom izdržavanju zaveštalac praktično opoziva ranije sačinjeni testament.

Iako je ovaj ugovor veoma pouzdan i teško ga je oboriti na sudu, ipak, postoje brojni sporovi u vezi ovakvih ugovora. Sporove najčešće pokreću zakonski nasljednici primaoca izdržavanja, jer smatraju da su oštećeni usljed činjenice da neće naslijediti imovinu koja je ušla u predmet ugovora o nasljeđivanju. Stoga, zakonski nasljednici pribjegavaju tužbama za poništenje ugovora, kako zbog neispunjenja obaveza davaoca izdržavanja, tako i zbog mane volje ugovarača, prevashodno prevare i zablude, zatim povrede forme ugovora ili pak nesposobnosti primaoca za rasuđivanje.

U sudskoj praksi, u cilju izigravanja prava nužnih nasljednika i, s tim u vezi, zaključenja prividnog ugovora o doživotnom izdržavanju, mogu nastati određene poteškoće povodom tužbe za poništenje takvog ugovora. Zakonom o obligacionim odnosima propisano je da prividan ugovor predstavlja vrstu ništavog pravnog posla koji ne proizvodi nikakvo pravno dejstvo među ugovornim stranama. Na osnovu ovakvog određenja postoji neograničena mogućnost pozivanja, ne samo ugovornih strana, već i trećih lica na ništavost prividno zaključenog ugovora. Ukoliko prividni ugovor prikriva neki drugi ugovor, taj drugi ugovor važi, ako su ispunjeni uslovi za njegovu pravnu valjanost. Međutim, nije prividan onaj ugovor koji ugovorne strane u stvari ne bi zaključile, ali to čine radi postizanja određenog imovinskog ili nekog drugog dopuštenog cilja (npr. sticanje prava na novčani dodatak, oslobođenje od poreza i sl.). Zapravo, u ovim slučajevima radi se o tzv. simulovanoj kauzi, gdje ugovarači predstavljaju da je zaključena jedna vrsta ugovora, a u stvari zaključena je potpuno druga vrsta. U tom smislu, ako su ugovorne strane zaključenjem prividnog ugovora o doživotnom izdržavanju htjele prikriti ugovor o poklonu, potrebno je prilikom tumačenja predmetnog ugovora ispitati namjeru, odnosno volju ugovornih strana. Ukoliko se utvrdi da je volja ugovornih strana bila usmjerena na zaključenje ugovora o poklonu, a ne ugovora o doživotnom izdržavanju, tada ugovor o doživotnom izdržavanju nije ništav, nego važi kao ugovor o poklonu. Ako se utvrdi da je riječ o poklonu, poklonjena imovina, slično imovini iz ugovora o doživotnom izdržavanju ne ulazi u zaostavštinu, ali se uzima u obzir prilikom izračunavanja nužnog nasljednog

dijela. Takođe, slična situacija postoji i kod zaključenja prividnog ugovora o prodaji u usmenom obliku sa ciljem prikrivanja ugovora o doživotnom izdržavanju. I u ovom slučaju neophodno je utvrditi volju ugovornih strana. Ako je ona bila usmjerena na prenos prava vlasništva određene nekretnine u korist davaoca izdržavanja, nakon smrti primaoca izdržavanja, neophodno je postojanje formalnog uslova, a to je notarski obrađena forma ugovora koja se traži za valjanost ovog pravnog posla. Ukoliko je forma nedostajala, ugovor o doživotnom izdržavanju je ugovor bez pravnog dejstva. S obzirom na to da je prividan ugovor o prodaji ništav, a prikriveni ugovor o doživotnom izdržavanju zbog nedostatka forme nevažeći, u ovom slučaju, ne postoji ni pravni osnov za sticanje prava vlasništva na nekretnini koja je bila predmet ugovora. U pogledu odgovornosti davaoca izdržavanja za dugove primaoca izdržavanja, davalac izdržavanja u pravilu ne odgovara poslije smrti primaoca izdržavanja za njegove dugove. Međutim, zakonom je ostavljena mogućnost ugovaranja da davalac izdržavanja odgovara određenim povjeriocima za postojeće dugove primaoca izdržavanja.

UGOVORNE STRANE KOD UGOVORA O DOŽIVOTNOM IZDRŽAVANJU

Ugovorne strane kod ugovora o doživotnom izdržavanju su davalac izdržavanja i primalac izdržavanja. Davalac izdržavanja je lice koje daje izdržavanje, dok je primalac izdržavanja lice koje prima izdržavanje i koje sa danom smrti na davaoca izdržavanja prenosi svoju imovinu ili jedan njen dio, kao naknadu za pruženo izdržavanje. Lice koje zaključuje ovaj ugovor najčešće je i primalac izdržavanja. Međutim, izdržavanje se može ugovoriti i u korist trećeg lica, koje se u stvari javlja u ulozi primaoca izdržavanja, jer ono prima izdržavanje, dok se strana koja zaključuje ugovor o doživotnom izdržavanju u korist trećeg lica javlja u ulozi lica čija imovina se otuđuje realizacijom ovog ugovora. S obzirom na mogućnost zaključivanja ovog ugovora u korist trećeg lica, terminološki njihove uloge nisu dobro precizirane čl. 139 Zakona o nasljeđivanju u dijelu koji glasi: „To je ugovor o otuđivanju uz naknadu cijele ili dijela imovine koja pripada primaocu izdržavanja u vrijeme zaključenja ugovora, čija je predaja davaocu izdržavanja odgođena do smrti primaoca izdržavanja (ugovor o doživotnom izdržavanju)“, s obzirom na to da je kod zaključenja ovog ugovora u korist trećeg lica primalac izdržavanja upravo to treće lice, a ne ugovorna strana koja zaključuje taj ugovor u korist trećeg lica.

Nezavisno od navedenog, na strani primaoca izdržavanja, najčešće se javljaju stara i bolesna lica, koja nisu u mogućnosti da se sama o sebi staraju, što predstavlja jedan od osnovnih razloga zbog kojih se i odlučuju na zaključenje ugovora o doživotnom izdržavanju. U svojstvu davaoca izdržavanja najčešće se javlja mlađe fizičko lice koje se obavezuje da se o primaocu izdržavanja brine i izdržava ga do kraja života. Ovaj ugovor mogu međusobno zaključiti i lica koja su po zakonu obavezna da se međusobno izdržavaju. Primalac izdržavanja može biti samo fizičko lice, dok se u ulozi davaoca izdržavanja može javiti i fizičko i pravno lice koje se u okviru svog zanimanja odnosno djelatnosti stara o primaocu izdržavanja. Ugovor u kome je davalac izdržavanja fizičko ili pravno lice, koje se u okviru svog zanimanja, odnosno djelatnosti, stara o primaocu izdržavanja (medicinsko osoblje, bolnice, različite agencije i sl.), ništav je, ako prethodno za ugovor nije dobijena saglasnost nadležnog organa starateljstva.

OBAVEZE KOJE PROIZILAZE IZ UGOVORA O DOŽIVOTNOM IZDRŽAVANJU

Iz analize zakonodavstva i sudske prakse, posebno zemalja u okruženju, gdje zakonodavac pod „izdržavanjem“ izričito podrazumijeva, obezbjeđivanje stanovanja, hrane, odjeće i obuće, odgovarajuću njegu u bolesti i starosti, troškove liječenja i davanja za svakodnevne uobičajene potrebe, ako što drugo nije ugovoreno, zakonodavac u Republici Srpskoj ne precizira šta se konkretno podrazumijeva pod izdržavanjem. Zato, u zavisnosti, od sporazuma stranaka doživotno izdržavanje može imati različit obim (Morait, 2010). Istovremeno, nezavisno od mogućih varijanti ugovora o doživotnom izdržavanju, njihova zajednička karakteristika jeste obezbjeđenje potreba primaoca izdržavanja. Ako u ugovoru nema dovoljno preciznih odredaba o tome u čemu se sastoji obaveza davaoca izdržavanja, obim izdržavanja treba utvrđivati prema prilikama i potrebama ugovarača, cijeneći njihovo imovinsko stanje, kao i vrijednost imovine koja je obuhvaćena ugovorom. Iako zakonski nije određeno u čemu se sastoji obaveza davaoca izdržavanja, u praksi ona

se najčešće sastoji iz obezbjeđenja smještaja, ishrane, odjeće i obuće, higijenskih i zdravstvenih potreba primaoca izdržavanja, te zadovoljena njegovih socijalnih i kulturnih potreba.

Ugovori o doživotnom izdržavanju u razvijenim zemljama zaključuju se i provode pod strogim nadzorom državnih socijalnih službi, gdje lica koja su zainteresovana za davanje izdržavanja moraju ispuniti zakonom propisane uslove. Nakon toga, socijalna služba sa njima zaključuje ugovor na probni rok od nekoliko mjeseci. Rok se postepeno produžava, ako je izdržavano lice u svemu zadovoljno, što prati i ocjenjuje ovlaštenu radnik socijalne službe. Naknada za izdržavanje i prenos imovine izdržavanog lica regulisani su propisima o socijalnoj zaštiti. U našem pravu, nezavisno od toga da li je među ugovornim stranama ugovorena zajednica života ugovarača, obaveza primaoca izdržavanja je da prenese imovinu ili dio imovine davaocu izdržavanja nakon svoje smrti. Izdržavanjem može biti obuhvaćeno i davanje u gotovom novcu. Svi navedeni oblici davanja zavise od različitih potreba primaoca izdržavanja i bilo bi najbolje da budu precizno određeni samim ugovorom. To ne podrazumijeva da obim davanja bude unaprijed tačno određen, jer se u tom slučaju ne bi radilo o ugovoru o doživotnom izdržavanju već o ugovoru o doživotnoj renti.

RASKID UGOVORA O DOŽIVOTNOM IZDRŽAVANJU

Međusobni odnosi između ugovornih strana nakon zaključenja mogu biti narušeni do granice da postanu nepodnošljivi. U slučaju kada prema ugovoru o doživotnom izdržavanju ugovarači žive zajedno, a njihovi odnosi se poremete u mjeri da zajednica života postane nepodnošljiva, svaka strana može tražiti od suda raskid ugovora (Ugovor o doživotnom uzdržavanju i ugovor o dosmrtnom uzdržavanju u sudskoj praksi, 2012; Ugovor o doživotnom izdržavanju, 2004). Sporazumni raskid ugovora o doživotnom izdržavanju ugovorne strane mogu ostvariti nakon što je počelo njegovo izvršenje. Prema odredbama Zakona o obligacionim odnosima svaka strana može tražiti raskid ugovora ako druga strana ne izvršava svoje obaveze (Zakon o obligacionim odnosima Republike Srpske, 2001). Grubo zanemarivanje obaveza od strane ugovornih strana takođe može predstavljati razlog za raskid ugovora. U slučaju raskida ugovora, svaka strana zadržava pravo da od druge strane traži naknadu koja joj pripada po opštim pravilima imovinskog prava. Pravo na raskid ugovora ne prelazi na nasljednike osim ako je već pokrenut postupak za raskid od strane ugovarača. Takođe, nasljednici mogu tražiti kao aktivno legitimisana lica i ispunjenje obaveze davaoca izdržavanja koje je ovaj trebao izvršiti nakon smrti primaoca izdržavanja (izgradnja nadgrobnog spomenika, plaćanje troškova sahrane, itd).

Ako su se poslije zaključenja ugovora prilike toliko promijenile da je njegovo ispunjenje postalo znatno otežano (*rebus sic stantibus*), sud će na zahtjev jedne ili druge strane njihove odnose iznova urediti ili ih raskinuti, vodeći računa o svim okolnostima. Pored navedene mogućnosti, sud može pravo primaoca izdržavanja da preinači u doživotnu rentu uz uslov da se obje ugovorne strane sa tim saglase. U prvom slučaju treba da se kumulativno ispune dva uslova: prvi, koji podrazumijeva da su se okolnosti toliko promijenile, i drugi, koji određuje obim u kome je potrebno da nastupi promjena okolnosti, formulišući ga kroz posljednicu koja treba da se sastoji u tome „da je njegovo ispunjenje postalo znatno otežano“. U odnosu na Zakon o nasljeđivanju mogućnost raskida ugovora po osnovu promijenjenih okolnosti predviđena je Zakonom o obligacionim odnosima i to na širi i precizniji način. Ova činjenica je značajna posebno u kontekstu preciziranja kriterijuma na osnovu kojih bi se trebao određivati pojam promijenjenih okolnosti i pojam znatno otežanog ispunjenja obaveze.

Iako je raskid ugovora o doživotnom izdržavanju regulisan Zakonom o nasljeđivanju, značajno je imati u vidu da se odredbe Zakona o obligacionim odnosima, koje se odnose na ugovore, primjenjuju na sve vrste ugovora, osim ako za ugovore u privredi nije izričito drugačije određeno. Na raskid ugovora o doživotnom izdržavanju supsidijarno se primjenjuju pravila Zakona o obligacionim odnosima. U ovom kontekstu, Zakonom o obligacionim odnosima propisano je da: „Ako poslije zaključenja ugovora nastupe okolnosti koje otežavaju ispunjenje obaveze jedne strane, ili ako se zbog njih ne može ostvariti svrha ugovora, a u jednom i u drugom slučaju u toj mjeri da je očigledno da ugovor više ne odgovara očekivanjima ugovornih strana i da bi po opštem mišljenju bilo nepravično održati ga na snazi takav kakav je, strana kojoj je otežano ispunjenje obaveze, odnosno strana koja zbog promijenjenih okolnosti ne može ostvariti svrhu ugovora može zahtijevati

da se ugovor raskine.“ Razlozi koji dovode do raskida ugovora zbog promjenjenih okolnosti sadržani su u pojavi nepredviđenih okolnosti koje toliko otežavaju njegovo ispunjenje, da i bez krivice stranaka ugrožavaju načelo ekvivalentnosti prestacija u dvostrano obavezujućim ugovorima. Zakonom o obligacionim odnosima određeno je da ukoliko druga strana ponudi ili pristane da se odgovarajući uslovi ugovora pravično izmijene ugovor se neće raskinuti.

Shodno odredbama Zakona o obligacionim odnosima, raskid ugovora ne može se zahtijevati ako je strana koja se poziva na promijenjene okolnosti bila dužna da u vrijeme zaključenja ugovora uzme u obzir te okolnosti ili ih je mogla izbjeći ili savladati. Međutim, strana koja zahtijeva raskid ugovora ne može se pozivati na promijenjene okolnosti koje su nastupile po isteku roka određenog za ispunjenje njene obaveze. Ako sud donese odluku o raskidu ugovora, on će na zahtijev druge strane obavezati stranu koja je zahtijevala raskid ugovora da nadoknadi drugoj strani pravičan dio štete koju trpi zbog toga. U slučaju smrti davaoca izdržavanja, njegove obaveze prelaze na njegovog supružnika i njegove potomke koji su pozvani na nasljeđe, ako oni na to pristanu (čl. 145 Zakona o nasljeđivanju). U ovom slučaju radi se o sukcesiji, sa mogućim i uslovnim sukcesorima („ako oni na to pristanu”). Međutim, zakonodavac za slučaj sukcesije nije propisao postupak, niti se o tome odlučuje u ostavinskom postupku. U slučaju da supružnik i potomci davaoca izdržavanja, koji su pozvani na nasljeđe, ne pristanu na produženje ugovora, ugovor se raskida i oni nemaju pravo da traže naknadu za ranije dato izdržavanje. Ugovor se raskida u trenutku kada ova lica o tome daju svoju izjavu. Ako oni pristanu da izvršavaju obaveze davaoca izdržavanja i svoju volju izraze izjavom, ili konkludentnim radnjama, ugovor se produžava po samom zakonu, s tim da se po zakonu ne zahtijeva pristanak primaoca izdržavanja.

S obzirom na to da se radi o strogo formalnom ugovoru i ugovoru koji se zaključuje s obzirom na svojstva ličnosti ugovorača, u praksi ovakvi slučajevi trebali bi da se rješavaju na formalan način, a ne konkludentnim radnjama. Iako je ugovor o doživotnom izdržavanju ugovor *intuitu personae*, odnosno pravni posao koji se zaključuje zbog ličnih kvaliteta jedne ili obje ugovorne strane, zakonodavac za slučaj smrti davaoca izdržavanja, kao uslov opstanka ugovora nije predvidio i pristanak primaoca izdržavanja, već samo supružnika i potomaka davaoca izdržavanja, koji su pozvani na nasljeđe. Ukoliko primalac izdržavanja nije saglasan sa produženjem ugovora, može tražiti raskid ugovora o doživotnom izdržavanju. Ako primalac izdržavanja ne zatraži raskid ugovora, a nasljednicima davaoca izdržavanja onemogućava ispunjenje ugovornih obaveza, nasljednici davaoca izdržavanja mogu tražiti raskid u skladu sa čl. 142 st. 3 Zakona o nasljeđivanju. U ovom slučaju nasljednicima davaoca izdržavanja bi nakon raskida ugovora pripadala naknada za ranije dato izdržavanje od strane davaoca izdržavanja, kao i naknada eventualne štete.

U situaciji u kojoj supružnik i potomci davaoca izdržavanja, koji su pozvani na nasljeđe davaoca izdržavanja nisu u stanju da preuzmu ugovorne obaveze, oni imaju pravo da traže naknadu od primaoca izdržavanja. Tu naknadu određuje sud, cijeneći pri tom imovinske prilike primaoca izdržavanja i lica koja su bila ovlaštena na produženje ugovora o doživotnom izdržavanju. Ako je ugovor o doživotnom izdržavanju zaključen u korist trećeg lica, a nasljednici davaoca izdržavanja nisu u stanju da preuzmu ugovorne obaveze, naknadu je dužna dati druga ugovorna strana, koja se u ovom slučaju javlja kao stipulant, s obzirom na to da treće lice nije ugovorna strana, već samo beneficijar ovog ugovora. Ako neki od zakonskih nasljednika, supružnik ili potomci davaoca izdržavanja, nisu u stanju da izvršavaju ugovorne obaveze, ugovor se produžava samo sa onim nasljednicima koji su u stanju i žele da prihvate ispunjavanje ugovorne obaveze. Nasljednici koji nisu u stanju da izvršavaju ugovorne imaju, zavisno od okolnosti slučaja, pravo da od ostalih nasljednika zahtijevaju određenu naknadu ako bi to bilo pravično, posebno sa aspekta vremena tokom kojeg je davalac izdržavanja davao izdržavanje, materijalne situacije jednih i drugih nasljednika i sl. Osim navedenog, značajno je istaći da je čl. 145 Zakona o nasljeđivanju predviđeno da u slučaju smrti davaoca izdržavanja, njegove obaveze prelaze na njegovog supružnika i njegove potomke koji su pozvani na nasljeđe, ako oni na to pristanu. Uočava se da zakonodavac nije normirao isto pravo i za usvojenike, koji u svemu imaju izjednačen nasljednopravni položaj sa potomcima. Ako supružnik i potomci davaoca izdržavanja ne pristanu na produženje ugovora o doživotnom izdržavanju, ugovor se raskida i oni nemaju pravo da traže naknadu za ranije dato izdržavanje. Supružnik i potomci izdržavaoca koji nisu u stanju da preuzmu ugovorne obaveze, imaju pravo da traže naknadu od primaoca izdržavanja. Ovu naknadu će odrediti sud po slobodnoj

ocjeni, uzimajući pri tom u obzir imovinske prilike primaoca izdržavanja i lica koja su bila ovlaštena na produženje ugovora o doživotnom izdržavanju.

ZAKLJUČCI

Ugovor o doživotnom izdržavanju je složen i formalan ugovor, koji je u Republici Srpskoj propisan Zakonom o nasljeđivanju. S obzirom na to da ovaj ugovor nije nasljednopravne već obligacionopravne prirode, bilo bi osnovano izuzeti ga iz materije nasljednog prava i svrstati među ostale imenovane ugovore u materiji obligacionog prava.

Za razliku od ugovora o doživotnom izdržavanju u razvijenim zemljama, koji se zaključuju i provode pod nadzorom državnih socijalnih službi, a lica koja su zainteresovana za davanje izdržavanja moraju ispuniti zakonom propisane uslove, ovaj nesumnjivo koristan i društveno opravdan pravni institut može da bude predmet zloupotreba u našem pravu, jer se njime indirektno utiče na imovinska prava potencijalnih nasljednika, iako on nema direktna nasljednopravna dejstva. U tom smislu, u praksi postoje brojni sporovi koje najčešće pokreću zakonski nasljednici primaoca izdržavanja, jer smatraju da su oštećeni usljed činjenice da neće naslijediti imovinu koja je ušla u predmet ugovora o nasljeđivanju. Stoga, zakonski nasljednici pribjegavaju tužbama za poništenje ugovora, kako zbog neispunjenja obaveza davaoca izdržavanja, tako i zbog mane volje ugovarača, prevashodno prevare i zablude, zaključenja prividnog ugovora, povrede forme ugovora ili pak nesposobnosti primaoca za rasuđivanje. Značajno je naglasiti da imovina obuhvaćena ugovorom o doživotnom izdržavanju ne ulazi u zaostavštinu primaoca izdržavanja, a stupanjem ugovora na snagu davalac izdržavanja može svoje pravo iz ugovora upisati u javnoj knjizi.

Ugovor o doživotnom izdržavanju je strogo formalan pravni posao, koji je punovažan samo ako je notarski obrađen. U postupku notarske obrade isprave notar nastupa kao nezavisno treće lice, čiji je cilj da ravnopravno zaštiti interese obje strane. Imajući u vidu pravne posljedice zaključenja ovog ugovora i činjenicu da njegovo zaključivanje dovodi do redukcije ostavinske mase, dužnost notara je da ispita pravu volju stranaka, objasni situaciju, pouči stranke o pravnim posljedicama posla koji preduzimaju i njihove izjave jasno i nedvosmisleno pismeno sastavi u obliku notarskog originala.

S obzirom na to da, zavisno, od sporazuma stranaka doživotno izdržavanje može imati različit obim, te iako zakonodavac u Republici Srpskoj nije odredio šta se konkretno podrazumijeva pod izdržavanjem, u praksi se obaveza davaoca izdržavanja najčešće sastoji iz obezbjeđenja smještaja, ishrane, odjeće i obuće, higijenskih i zdravstvenih potreba primaoca izdržavanja, te zadovoljena njegovih socijalnih i kulturnih potreba.

Ugovor o doživotnom izdržavanju je pravni posao koji se zaključuje zbog ličnih kvaliteta jedne ili obje ugovorne strane. Međutim, zakonodavac za slučaj smrti davaoca izdržavanja, kao uslov opstanka ugovora nije predvidio i pristanak primaoca izdržavanja, već samo supružnika i potomaka davaoca izdržavanja, koji su pozvani na nasljeđe. S obzirom na prihvaćeno shvatanje u pravnoj nauci i praksi da se na raskid ugovora o doživotnom izdržavanju supsidijarno primjenjuju pravila Zakona o obligacionim odnosima, značajno je istaći da se odredbe Zakona o obligacionim odnosima, koje se odnose na ugovore, primjenjuju na sve vrste ugovora, osim ako za ugovore u privredi nije izričito drugačije određeno. Sve navedeno trebalo bi imati u vidu u procesima daljeg inoviranja ovog pravnog instituta.

LITERATURA

- Dmičić, M. (2018). *Notarska služba u Republici Srpskoj*, Deset godina notarijata Republike Srpske, Notarska komora Republike Srpske, Banja Luka.
- Morait, B. (2010). *Obligaciono pravo*, Comesgrafika, Banja Luka.
- Ugovor o doživotnom uzdržavanju i ugovor o dosmrtnom uzdržavanju u sudskoj praksi. (2012). Prilozi hrvatske Javnobilježničke komore 3/2012, Zagreb.
- Novaković, D. (2015). *Ugovor o doživotnom izdržavanju (neke specifične karakteristike)*, Megatrend revija ~ Megatrend Review, Vol. 12, No 2, Beograd.

- Stanković, M. (2012). Alea Iacta Est-Aleatoricism of Lifelong Support Contracts as the Limitation of the Possibility for their Cancellation due to Rebus sic Santibus. *Harmonius: J. Legal & Soc. Stud. Se. Eur.*, 70.
- Ugovor o doživotnom izdržavanju. (2004). 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje: Sa sudskom praksom i primerima ugovora, Građevinska knjiga, Stylos, Beograd.
- Zakon o obligacionim odnosima („*Službeni list SFRJ*”, br. 29/78, 39/85, 57/89 i 31/93 i „*Službeni glasnik Republike Srpske*”, br. 17/01).
- Zakon o notarima („*Službeni glasnik Republike Srpske*“, br. 86/2004, 2/2005, 74/2005, 76/2005 – ispr., 91/2006, 37/2007, 74/2007 - odluka US, 50/2010, 78/2011, 20/2014 i 68/2017).
- Zakon o nasljeđivanju („*Službeni glasnik Republike Srpske*“, br. 1/09, 55/2009 - ispravka, 91/2016 i 82/19).
- Zakon o zemljišnim knjigama („*Službeni glasnik Republike Srpske*“, br. 67/03, 109/05 i 119/08).
- Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske („*Narodne novine*”, br. 35/05 i 41/08).

BASIC FEATURES AND INHERITED LEGAL EFFECT OF THE LIFETIME SUPPORT CONTRACT

Aleksandra M. Vuković

*University PIM, Faculty of Law, Trebinjskih brigada 3, Trebinje, Bosnia and Herzegovina,
saskavkv@yahoo.com*

ABSTRACT

Lifetime support contract is one of the most important Law of Obligation contracts and in Republic of Srpska is regulated by the Inheritance Law. As an intuitu personae contract, it represents a legal transaction signed for the sake of personal qualities of one or both contractual parties. It has an inherited legal effect, and it is complex and strict in its nature.

Historically, in the 19. Century civil code rulebooks from this area there were known hereditary law institutes, lifetime support and lifetime rent but there was no lifetime support contract. This contract was not introduced in our legal field until 1955. by adopting the federal, and after that republic and provincial law on inheritance, by which as a part of the contract the determined transfer of the property from the support recipient onto the support giver was postponed until the time of death of the recipient.

The current trend in increase of the number of people who acquire their property by signing the lifetime support contract confirms the practical significance of this contract, as well as the efficiency of the legal guarantee of the human rights in its legal exercise. Simultaneously, considering that this contract is reliable and difficult to refute in court, there are numerous litigations, especially since even though the contract does not have direct hereditary law influence, it has an indirect impact on the potential inheritor's right of ownership. Therefore, the purpose of this paper is to indicate the directions for the innovation of the possible legal solutions, through the use of comparative law analysis of its normative legal and empirical characteristics, especially from the case law perspective, its basic characteristics, possible legal solutions, rights and obligations arising from this contract and the possibility of its termination and legal effect.

Keywords: obligational and hereditary law legal transaction, lifetime support contract, family, hereditary and notarial law, basic features, recipient and the receiver of the support, obligations of the contractual parties, contract termination and legal consequences.